

Türkiye'de "Çevre Eğitimi" Konusunda Gelişmeler

Prof. Dr. Muhsin HESAPÇIOĞLU*

1.Giriş

70'li yıllarda birlikte tüm dünyada iyice belirginleşen çevre sorunlarının neden olduğu "çevrecilik" hareketi (D.SIMONNET 1990;D.PEARCE/ A.MARKANDYA/E.B.BARBIER 1993), ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin yarattığı çevre sorunlarının çözümünde bir boyut olarak çevre eğitimini vurgular. Dünyadaki çevre eğitiminin gelişimine paralel olarak bu kısa etütte ülkemizde bu hareketin oluşumu ve gelişimi verilecektir.

2. 70'li Yılların Gelecek İle İlgili Araştırmaları

"Gelecek" insanî açıdan son derece önemli bir kategoridir. Biz gelecek için tasarruf ederiz. Biz yakın gelecekte günümüzde yapamadığımızı yapmamızı imkân vermesini talep ederiz. Biz geleceğin "ilerleme" olarak isimlendirilmesine alışmışızdır. "Gelecek" bizim teknolojik medenî düşüncemiz için bir hayalî yapıdır.

Eğer "gerçek gelecek" düşüncemizde bir rol oynamıyorsa, bu durumda ortaya bir kişisel ve kollektif egoizma çıkar. Sömürü sınır tanımaz, kültürel değerler yok olur gider. Bu nedenle "geleceğin hatları" nı belirginleştirmeliyiz, onu yeterince görünür yapmalıyız. Böylece kişisel ve kollektif egoizmler görelileştirilmiş, süregelen değerler harekete geçirilmiş, alaya alma ve rahatlık aşılmış olur.

Yetmişli yıllarda "geleceğin hatları" nın belirginleştirilmesi bilimsel çalışmaların ana programıydı. Yetmişli yıllar üzerinde yaşadığımız uydunun durumuna ilişkin, insanlığın geleceğine, felaket senaryolarına ve bu felaketten kaçış yollarına ilişkin raporların yılıdır. Bu raporlar kaleme alınış sırasına göre şunlardır:

- 1972 Roma Klübü'nün insanlığın durumuna ilişkin olan raporu: "Büyümenin Sınırları".
- 1973 Roma Klübü'nün raporuna cevap H.NUSSBAUM, Büyümenin Geleceği, Stuttgart 1973.
- 1974 Roma Klübü'nün dünyanın durumuna ilişkin ikinci raporu: M.MESAROVIC/ E.PESTEL, Dönüm Noktasındaki İnsanlık, Stuttgart 1974.
- 1976 Roma Klübü'ne RIO Raporu: J.TINBERGEN, Yalnız Bir Geleceğimiz Var, Opladen 1977.
- 1979 Roma Klübü'nün 3.raporu: 80'li Yıllar İçin Rapor: J.W.BOTKIN u.a., İnsanın Çıkarmazı, Wien 1979.
- 1981 ABD Başkanına rapor: Global Future (=Global 2000), Hamburg 1981.

* M.Ü.Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı.

Bu çalışmaların sonucu olarak Dünya'da yavaş yavaş bir "ekolojik hareket" başladı. Geleceğin hatları belirmeye başlamıştı. Gelecek, şimdiye kadar olduğu gibi, öyle pek "emin" görünmüyordu. Bu noktadan itibaren bizim davranışımız da değişmek zorundaydı. Bu yeni duruma bağlı olarak ekolojik konulara ilişkin tartışmada iki kutup oluştu. Bunlardan birinci grup "ekolojik aktivistler"di, diğeri de "tereddüt edenler grubu" idi.

Her iki grup da aynı sorunları görmekteydiler, fakat sorunları algılayışları ve yorumlayışları farklıydı. "Aktivistler" grubu ekolojik sorunlar konusunda son dereceli endişe taşırlarken ve insanın geleceğinin kurtarılması konusunda doğrudan aksiyon, yani değişiklik talep ederlerken, "tereddüt edenler" grubu, sorunların kendiliğinden çözüleceğini, çevre koruması konusunda epey yaptıklarımız olduğunu, daha fazla iş yapmanın ise daha fazla para gerektirdiği ve ekonomik büyüme yoluyla daha fazla yapabileceğimizi savunurlar. Yine bunlar ayrıca, gelecek kuşaklar için tekrar yeni gelecek imkânların ortaya çıkacağını iddia ederler.

Günümüzde ekolojik sorunlar gerçekten önemli kabul edilmektedirler. Siyasî partiler programlarını ekolojik niyetlerle dolduruyorlar, fakat bu yüzyılımız sonuna yaklaştığımız şu yıllarda ekolojik konular günlük iktisadî ve sosyal kararlarda can alıcı öneme sahip olmamışlardır.

70'li yılların başında gerek uzmanlar için gerekse bilmek isteyenler için yeterince analiz mevcuttur. Bu analizlerin bize bildirdiği şeydu: Ekonomik etkinliklerimiz şimdiye kadar olduğu gibi devam edecekse ya da ekonomik çalışmalarımız tüm dünyaya yayılmaya şimdiye kadar olduğu gibi devam ederse yaşam temellerimizi mahvetmekteyiz. "Çevre koruma" burada yapılması gerekendi. Bir başka deyişle, ekonomik davranışımızı değiştirmeliydik. Fakat bunun ne zaman başlayacağı tartışılıyordu. Şimdi mi başlamalıyız, daha zamanımız var mı yoksa çoktan geciktik mi?

3. Dünyada Çevre Eğitime Giden Yol

Artan çevre sorunları görmemezlikten gelinmeyince kriz yöneticileri harekete geçerler. 1965 yılında İngiltere'de "Eğitim ve Çevre Koruma Hakkında Keele Konferansı"ndan sonra Birleşmiş Milletler bu konuda bir yan örgüt oluşturdu: *UNEP (United Nations Environmental Programme)*. Bu örgüt *UNESCO* ile birlikte işe soyunur. 1972 yılında Stockholm'da "İnsanın Çevresi'ne İlişkin Konferans" toplandı. Bu toplantıda çevre araştırması ve çevre hukuku oluşturulması yanında, çevre koruması alanında dünya ölçeğinde bir bilinç değiştirilmesi talebi ortaya kondu. Bu Stockholm Konferansı, "*UNESCO Çevre Eğitimi Programı*"nın doğrusuna neden oldu. 1975 yılında Birleşmiş Milletlere ait 80 üye ülkede gerçekleştiren bir anket sonucu bir program geliştirildi. UNESCO ve UNEP tarafından düzenlenen bir sıra bölgesel ve devletler düzeyindeki konferanslardan sonra 1977'de *Tiflis'de "Çevre Eğitimi Konusunda Devletlerarası Konferans"* toplandı.

Tiflis Konferansı'nda UNESCO'nun Çevre Eğitim Programı açıklandı ve onun dünya ölçeğinde uygulamaya geçirilmesi için stratejiler belirlendi.

Konferans, çevre eğitime ilişkin programını belirtmeden önce, "çevre"ye ilişkin olarak şu tespitleri yapar:

- İnsan çevresi bir sistem oluşturur.

• İnsan çevresi diğer her ekolojik sistem gibi kendi yapısına, etki biçimine ve geçmişine sahiptir.

• Ekolojik krizinin nedenleri bu sosyo-ekonomik faktörlerin belli yönlerinde aranmalıdır, yani,

– insan ve doğa arasındaki ilişkilerin yanlış anlaşılma ahlaki yorumunda,

– birlik halindeki doğanın, ekstrem bir pozitivizm sonucu küçümsenmesinde

aranmalıdır.

Bu tespitlere dayalı olarak,

Konferansın "çevre eğitimi" konusunda ana önerileri şöyledir:

1. Biyolojik ve fizikî gerçekler insan çevresinin doğal temelidir. Buna karşın ahlaki, sosyal, kültürel ve ekonomik bakış açıları, insanların çevrelerini yorumladıkları ve onun doğal kaynaklarını kendi ihtiyaçları için kullandıkları yaklaşımları ve araçları belirlerler.

2. Çevre eğitimi farklı bilimsel dalların ve pedagojik alanların bir yeni yöneliminin ve bağlantısının ürünüdür. Bu farklı bilimsel dallar ve pedagojik alanlar çevrenin sorunlarına yaklaşımı ve sosyal ihtiyaçlarla uyumlu bir eylem biçiminin uygulanmasını kolaylaştırır.

3. Çevre eğitiminin temel amacı, bireyi ve toplumsal grupları doğal ve yapay dünyanın, biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden oluşan kompleks özünü anlamayı öğretmektir.

4. Çevre eğitiminin bir diğer amacı, modern dünyanın ekonomik, politik ve ekolojik iç içe geçmişliğini açık bir biçimde göstermektir.

5. Böyle bir eğitimde sosyo-ekonomik gelişme ile çevrenin iyileştirilmesi arasındaki karmaşık ilişkilere ilişkin anlayışa özel bir dikkat gösterilmelidir.

6. Bu görevleri gerçekleştirebilmek için çevre eğitimi, eğitim önlemleri ile ekonomik yaşam arasında bir bağlantı oluşturmalıdır.

7. Eğitim sistemi bu çevre amaçlarını gerçekleştirmek için ilköğretim ve ortaöğretim alanlarında sistematik önlemler almalıdır.

8. Yüksek öğretim kurumlarında çevreye dayalı öğrenim imkânlarına ilişkin program sunuları genişletilmelidir. (E.W.KLEBER 1993, S.4-144).

Tiflis Konferansı üye ülkeleri, çevre eğitimi konusunda yerel konferanslar düzenlemeyi, yerel araştırma merkezleri açmayı ve eğitim kurumlarında "çevre eğitimi"ni okulların müfredat programına almayı taahhüt etmişlerdir.

Sözgelimi Federal Almanya, bu Tiflis Konferansından sonra 1982 yılında çevre eğitiminin ders ilkesi olarak Federal Alman Okullarına almıştır. Söz gelimi Bavyera Eyaleti okulları için geliştiren Çevre Eğitimi Programının genel amacı şöyledir:

"Ekolojik temel bilginin verilmesi yanında çevre eğitiminin amacı, öğrencilerde bir değer

tutumu yaratmalıdır. Bu temele bağılı olarak çevre sorunları için bilinç uyandırılmalı ve doğa ile sorumluluk dolu bir uğraşıya hazır oluş geliştirilmelidir. Öğrenciler ahlakî tutuma ulaşmalıdırlar. Bu ahlakî tutum çevrenin korunmasını sadece insan sağlığı ve insanın meşru çıkarları ve ihtiyaçlarından dolayı önemli görmemeli, aynı zamanda bu ahlakî tutum bu dünyanın bizle birlikte tüm diğer yaratıklarının da saygı duyma hakkına ve sırf kendileri olmalarından dolayı yaşama hakkına sahip olduklarını kabul eder" (E.W.KLEBER 1993, S.45-51).

4. Türkiye'de Çevre Eğitimi'ne Giden Yolda Çalışmalar

"Türkiye bir yandan Gökova'ya termik santral, Akkuyu'ya nükleer santral kurmaktan çekinmez ve enerji politikalarının yanı sıra kentleşme, turizm, imar, kültür vb. alanlarda da doğal ve tarihsel değerleri hızla yok eden bir 'kalkınma' anlayışı sergilerken, öbür yandan bu tür uygulamaların artık 'evrensel suç' sayıldığı bir ço uluslararası sözleşmeye de sürekli imza atan bir ülke niteliğini taşıyor. (...). Dahası yine yanlışlar sürüyor olmasına karşın, hükümet programları, kaolisyon protokolleri, beş yıllık kalkınma plânı gibi ulusa ve insanlığı karşı 'taahhüd' anlamına gelen resmî belgelerinde de, çevrenin korunmasına yönelik çağdaş ilkelere özel ağırlık veriyor, 'yazılı olarak' bu ilkeleri savunuyor" (O.EKİNCİ 1994, s.44).

4.1. Çevre İle İlgili Uluslararası Metinler ve Türkiye

Türkiye'nin de onayladığı çevre ile ilgili uluslararası metinler sırasıyla şöyledir:

(1) Birleşmiş Milletler Deklarasyonu (5 Haziran 1972).

Bu deklarasyon 5-16 Haziran 1972'de Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nın Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyon, 5 Haziran'ın "Dünya Çevre Günü" olarak kutlanmasını kararlaştırılmıştır.

(2) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972).

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (=UNESCO) Genel Konferansı 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'de toplanan 17. oturumunda "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeyi" kabul etti.

(3) Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol (1976).

(4) Avrupa Mimari Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (3 Ekim 1985).

(5) Kültürel Gelişmenin Dünya On Yılı Programı (1988-1997).

Birleşmiş Milletler Kültür Politikaları Üzerine Dünya Konferansı, 1982'de Mexico'da toplandı. Bu toplantıda, üye ülkelerin büyük çoğunluğu, "Kültürel Gelişmenin Dünya On Yılı" başlağıdı taşıyan bir eylem programını önerdiler. Program dört yıl boyunca çeşitli ulusal ve uluslararası forumlarda tartışıldıktan sonra, 8 Aralık 1986'daki B.M.Genel Kurulu'nda son şekli verilerek onaylandı. Aynı onay uyarınca, UNESCO'nun rehberliğinde tüm üye ülkelerde uygulanmak üzere 1988'de resmen yürürlüğe girdi.

(6) Bergen Bakanlar Deklarasyonu (1990).

(8-16 Mayıs 1990, Norveç'in Bergen Kentinde, Çevre Başkanları Deklarasyonu).

(7) Açık Deklarasyonu/Paris Şartı (1990). (20 Kasım 1990).

4.2. Eğitim Sistemimizde "Çevre Olgusu"nun Girişİ

Ülkemizin çevrenin korunmasına ilişkin bir sıra önemli uluslararası belgeye imza koymasının ardından, çevre sorunlarını çözümünde yollardan biri, belki de en önemlisi olan "eğitim" de çevre konusunun tematize edilmesine sıra gelmiştir. Günümüzde çevre sorunlarının çözümünde eğitimin başta gelen bir çözüm yolu olduğu konusunda giderek yaygınlaşan bir görüş birliği gelişmektedir (C.GERAY 1992,s.223-237).

Bu temelden giderek ülkemizde "çevre eğitimi"nin eğitim sistemine ve okulların müfredat programlarına girişi 1992 yılına rastlar. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 28.7.1992 tarihinde kabul ettiği "İlköğretim Kurumları Fen Bilgisi Dersi Öğretim Programları" (MEB 1992, s.179-348) içinde "İnsan ve Çevre" konusuna yer verilmiştir. İlköğretim Kurumlarının 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıfları için hazırlanan bu programda her sınıf basamağında "insan ve çevre" konusu yer almıştır. "İnsan ve Çevre" konusunda öğrencilere

- teknolojik gelişme ve çevre bilincinin dengeli bir şekilde verilmeye çalışılmakta,
- teknolojik gelişmenin toplumlar için esas olduğu, ancak bu gelişmenin çevre kirlenmesi yaratmadan yapılması gerektiği fikri programın içinde sistematik olarak vurgulanmakta,
- ekonomik gelişmenin "sürekli ve dengeli bir gelişme" olması gerektiği vurgulanmakta ve
- doğaya saygı fikri öne çıkarılmaktadır.

Yine, Talim ve Terbiye Kurulu, 7.9. 1992 tarihinde İlkokulların bütün sınıflarında okutulacak "Çevre, Sağlık, Trafik, Okuma" dersi müfredat programını kabul etmiş (MEB 1992, s.351-367) ve 1992-1993 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmasını kararlaştırmıştır. Bu ders haftada bir saat ve her bir konu dönüşümlü olarak okutulur.

Bu dersin "çevre" bölümün genel amacı şöyledir: "..... çevre eğitiminde temel alınacak esas, toplum kültürüne kazandırılacak çevre bilgilerinin ve bunun sağlıklı ilişkisinin verilmesidir. Kişinin kendi isteği ve davranışı ile sağlıklı çevre koşullarının oluşturulmasına önemle katkılar yapabileceği, bunun hem görev, hem sorumluluk, hem de kişi, aile ve toplum sağlığı bakımından bir zorunluluk olduğu bilinci verilmelidir".

Ve yine 1991-1992 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan "Ders Geçme ve Kredi Sistemi" içinde öğrencilerin seçebileceği seçmeli derslerden birisi de haftada 4 kredilik "Çevre ve İnsan" dersidir (MEB, 1992, s.16). Pek tabii ki bu ders zorunlu değildir. Ve çevre eğitimine yönelik bu dersin kredili sistemi uygulayan her okulda mutlaka açılması gerekmektedir.

5. Sonuç

Özet olarak söylemek gerekirse, başlangıç düzeyinde de olsa okullarımızda çocuklarımıza bir çevre bilici kazandırmaya yönelik çevre ile ilgili konuların ve derslerin girdiğini görüyoruz. Özellikle ilköğretim düzeyi itibariyle çevre eğitimine yönelik derslerin/konuların ilköğretim okullarının toplam programı içindeki oranı, diğer öğrenim düzeyleriyle karşılaştırıldığında, daha fazladır. Çevre eğitimi didaktik olarak hem bağımsız bir ders olarak hem de müfredat programındaki diğer dersler içinde verilebilir. Ve bu dersin program içindeki ağırlığı behemehal arttırılmalıdır. Yüksek öğretim kurumlarımızda "çevre ve insan" konularına ağırlık veren seçmeli dersler arttırılmalı, özellikle "ekolojik pedagoji" ve "ekolojik psikoloji" gibi dersler eğitim programlarında doğrudan yer almalıdır.

KAYNAKLAR

- EKİNCİ, O., Cevreciliğin ABC'si, Simavi Yayınları, İstanbul 1994.
- GERAY, C., "Cevre İçin Eğitim" R.KELEŞ (Ed.), İnsan, Çevre ve Toplum, İmge Yayınları, Ankara 1992,s.223-240.
- KLEBER, E.W., Grundzüge ökologischer Paedagogik, Juventa, Weinheim/München 1993.
- PEARCE, D./MARKANDYA, A./BARBIER, E.B., Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap, Alan Yayıncılık, İstanbul 1993.
- SIMONNET,D., Cevrecilik, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.
- MEB, "İhtisas Komisyonunca Hazırlanan İlköğretim Kurumları Fen Bilgisi Dersi Öğretim Programları Karar Sayısı:200,Tarihi:28.7.1992" F.KOCAOLUK/M.Ş.KOCAOLUK, İlkokul Programı, Cilt I, Kocaoluk, Yayınevi, İstanbul 1992,s.179-348.
- MEB,"İlkokulların Bütün Sınıflarında Okutulacak Olan 'Çevre, Sağlık, Trafik, Okuma' Dersine Ait Programların Kabulü"F.KOCAOLUK/M.Ş.KOCAOLUK, 1992,s.351-367.
- Milli Eğitim, "Ders Gecme ve Kredi Sisteminde Son Gelişmeler". Milli Eğitim, (Ankara), Eylül 1993/123,s.16.